

foto: Andrej Bibič

Skupina domačih vrabcev *Passer domesticus* med kopanjem; samci in samice – samice domačega vrabca je sicer zelo težko razlikovati od samic italijanskega in travniškega vrabca.

VRABCI SLOVENIJE

Al Vrezec

»Akoravno je vrabec že stoletja ven in ven v človekovi družbi, akoravno je, rekel bi, navezan na človeka, vendar se ni mogel z njim popolnoma sprijazniti, vrabec ni izgubil svoje prostosti (svobode), kakor so jo izgubile mnoge druge ptice. Vrabec je zmerom plah in obziren, človeku nikdar prav ne upa, zmerom ga ima v očéh. Ako se le pripogneš, da bi pobral kamen ali če s palico nameriš nanj, hitro se bo pobral in odnesel. Tudi tam, kjer vé in čuti, da se mu ni treba bati človeka, mu zato ni nič bolj privržen, le bolj nesramen in drzovit je; ali tako daleč se nikdar ne spozabi, da bi svojo varnost vnamar pustil. – Vrabec ni nikjer krotek in domač.« (Fran Erjavec: Vrabec, Domače in tuje živali, Ptice, 1870, SV 22. »Na Balantovo«)

Vrabci so od nekaj povezani s človekom, in sicer po zaslugi bolj mestnega domačega vrabca in nekoliko bolj podeželskega poljskega vrabca, ki sta pri nas tudi daleč najpogostejši vrabčji vrsti, ne pa edini. Vrabci so gotovo del našega vsakdana in težko je oporekati temu, da bolj navadne ptice, kot je vrabec, ni pod soncem. Res je, da so skoraj vsi vrabci vezani na bližino človeških bivališč in se tod pojavljajo stalno ali le občasno, ko jih v zimskih dneh stiska s hrano prižene do naselbin. Med gnezdenjem pa lahko nekateri izberejo tudi bolj zakotne kraje, največkrat kake suhe, skalnate ali stepske predele. Če se tem »vsakdanjim« pticam nekoliko bolj posvetimo, bomo kmalu presenečeni nad pestrostjo, ki jo bomo tu ugledali. Ne le glede njihovih vedenjskih posebnosti, ki jih pri njih glede na socialno življenje večine vrst ne manjka, pač pa tudi glede oblik in barv, ki se skrivajo v njihovi navidez preprosti pernatih obleki. Konec koncev bo marsikoga presenetilo, da se po današnjem vedenju v Sloveniji stalno ali občasno pojavlja kar sedem različnih vrabcev.

Vrabce v sistemu združujemo v družini vrabcev Passeridae. Položaj vrabcev pa še danes ni povsem jasen. Nekateri so jih združevali skupaj s tkalci Ploceidae, drugi z astrildami Estrildidae, tretji spet kako drugače. No, mi se bomo omejili na družino vrabcev, ki sicer zajema 34 vrst v štirih rodovih: vrabci *Passer* (21 vrst), kratkoprsti vrabci *Carospiza* (1 vrsta), skalni vrabci *Petronia* (5 vrst) in planinski vrabci *Montifringilla* (7 vrst). Vseh 6 v Evropi gnezdečih (pod)vrst je bilo registriranih tudi pri nas. V zahodni Palearktiki se pojavlja še pet vrst vrabcev, ki jih pri nas do sedaj še nismo srečali. Kot bomo videli v nadaljevanju, nam vrabčja družina tudi v Sloveniji lahko postreže s kupom ornitoloških zanimivosti. Razlog več, da se ob prvi priliki ozremo za kakšno prepirljivo jatico vrabcev.

Domači vrabec *Passer domesticus*

Domači vrabec je najpogostejša in najbolj razširjena vrabčja vrsta. Doma je v Evropi, Aziji in severni Afriki, človek pa ga je raznesel tudi po drugih celinah: Avstraliji, Severni in Južni Ameriki. Je vrsta, ki je izrazito navezana na človeška bivališča z okolico, saj ga najdemo po mestih, vaseh, vrtovih, parkih in celo v industrijskih središčih. Navidez je domači vrabec neobčutljiv na človekove posege, vendar se je ponekod intenzivnost človeškega delovanja tako povečala, da tega ni zdržal niti on. Primer je Velika Britanija, kjer danes beležijo celo upad populacije domačega vrabca.

Domači vrabec v dolžino meri 14 do 16 cm. Med vrabci je najbolj zanesljivo razlikovanje pri samcih, ki so značilno obarvani. Samec domačega vrabca je po glavi oziroma temenu značilno siv, medtem ko je tilnik rjavo obarvan.

Grlo in vrat sta črna in oblikujeta slinčku podoben vzorec. Bela nadočesna proga sega le do očesa in je pogosto prisotna le kot bela zaočesna pika. Lica so siva, ravno tako trtica. Pozimi postanejo samci bolj bledih barv, slinček se jim zmanjša, vendar še vedno ohranijo tiste glavne značilnosti: siva glava, bela zaočesna proga, siva lica in siva trtica. Samica je bolj pustih rjavih barv in je brez črnega slinčka ter značilnih vzorcev na glavi. Pravzaprav so samice in mladi osebkii precej trd oreh pri razlikovanju od samic italijanskih in travniških vrabcev. Zgolj z opazovanjem jih je ločiti praktično nemogoče, saj imamo lahko pri razlikovanju v roki, spričo velike variabilnosti, že velike težave. Omenim naj le dve značilnosti, po katerih lahko presojamo identiteto tipične samice domačega vrabca: nadočesna proga se razteza le do očesa in srednji krovec na perutih s sivo ali sivorumeno konico. Mladi samci dobe po prvi golitvi v avgustu ali septembru že nekaj črnih peres slinčka, poleg tega pa imajo za očesom že drobno belo piko.

Pojavljanje v Sloveniji: Domači vrabec sodi v Sloveniji med najpogostejše gnezdilce. Opazujemo ga lahko praktično povsod v naseljih in okolici, le na višjih nadmorskih višinah in v gozdovih ga ni. Zaradi svoje pogostosti in številčnosti je morda za opazovalca ptic manj zanimiv, vendar je pregled jate domačih vrabcev lahko kljub temu vznemirljiv, saj so v takšne jate občasno pomešani tudi drugi redkejši vrabci, ki si jih bomo ogledali v nadaljevanju.

Italijanski vrabec *Passer X italiae*

V znanstvenih razglabljanjih je italijanski vrabec že od nekaj kamen spotike. Veliko znanstvenikov se je že lotilo reševanja tega problema, vendar do nekega splošno sprejetega mnenja do sedaj ni prišel še nihče. Italijanski vrabec poseljuje Apeninski polotok, Korziko, Sicilijo in Kreto. Njemu podobne oblike vrabcev so našli še v Alžiriji in na Malti, kjer so ga poimenovali kar malteški vrabec *Passer X maltae*. Italijanski vrabec predstavlja prehodno obliko med domačim in travniškim vrabcem z značilnostmi prvega in drugega, zato ga nekateri označujejo kar za stabiliziranega križanca. Vendar zadeva le ni tako preprosta. Po mnenju nekaterih gre pri italijanskem vrabcu že kar za samostojno vrsto, spet drugi temu ugovarjajo in ga obravnavajo bodisi kot podvrsto domačega *P. domesticus italiae* bodisi travniškega vrabca *P. hispaniolensis italiae*. Kakorkoli že, mi ga vzemimo kot italijanskega vrabca, znanstvene razprtije pa pustimo na tem mestu v nemar. Italijanski vrabec je po velikosti primerljiv z domačim. Samca najlažje ločimo od domačega vrabca po glavi, ki je

VRABCI SLOVENIJE

foto: Borut Rubinič

Samec domačega vrabca *Passer domesticus*, poletno perje.

foto: Silvano Candotto

Samec italijanskega vrabca *Passer X italiae*, zimsko perje.

foto: Borut Rubinič

Samec travniškega vrabca *Passer hispaniolensis*, poletno perje.

foto: Dare Fekonja

Poljski vrabec *Passer montanus*.

foto: Peter Groselj

Samec zlatega vrabca *Passer luteus*.

foto: Peter Buchner

Skalni vrabec *Petronia petronia*.

popolnoma čokoladno rjava po temenu in tilniku brez sivine (izjemoma pozimi, ko se na glavi pojavijo posamezna siva peresa), in po izrazito belih licih, ki dobe pozimi rahlo siv nadah. Bela nadočesna proga se razteza tudi pred oko, torej v predel med kljunom in očesom, trtica pa je rjava. Problem določitve pa se seveda pojavi, ko imamo pred seboj samico. Le-to je nemogoče ločiti. Izjema so tipično obarvane samice, ki se od samice domačega vrabca razlikujejo po nadočesni progji, ki sega tudi pred oko, vendar je ločevanje kljub temu nezanesljivo!

Pojavlanje v Sloveniji: Italijanski vrabec gnezdi v Z in JZ Sloveniji, vendar smo ga registrirali tudi drugod, npr. v Ljubljani in Beli Krajini. Velikokrat ga opazimo v družbi domačih vrabcev, z njimi pa si deli tudi življenski prostor. Kot domači tudi italijanski vrabec živi v naseljih in njihovi okolici. Mešane jate domačih in italijanskih vrabcev v Z Sloveniji zato niso posebna redkost. Še več, nemalokrat se pripeti, da se domači in italijanski vrabec križata, zato so v takih jatah prisotni tudi križanci, ki jih je lahko tudi prek 30%. Kljub temu pa je naše vedenje o italijanskem vrabcu v Sloveniji še vedno precej skopo, morda tudi po krivičnem nezanimanju ornitologov za vrabčje skupnosti.

Travniški vrabec *Passer hispaniolensis*

Kljub podobnosti z domačim vrabcem deluje travniški vrabec s svojimi izrazito kontrastnimi vzorci precej eksotično v našem ptičjem svetu. Travniški vrabec poseduje centralno Azijo, severno Afriko, Turčijo, v Evropi pa Balkanski, Apeninski in Pirenejski polotok. Lik travniškega vrabca je nerazdružljivo povezan z visokimi in slokimi topoli, v katerih si spleta kroglasta slamnata gnezda, vendar pogosto izbira za gnezdenje tudi druga drevesa, tako listavce kot iglavce. Je kolonijska gnezdilka in na enem drevesu lahko gnezdi tudi po več 100 parov, gnezdi pa lahko tudi na stavbah in v gnezdih bele štorke. Čeprav je tudi travniški vrabec pogosto blizu človeka, mu bolj kot strnjena naselja ustrezajo odprta kulturna krajina, bližina mokrišč in podeželje. Edinstvena značilnost travniškega vrabca med našimi vrabci je njegova nomadska oziroma selilska narava. Travniški vrabci se pozimi odselijo ali pa se skupinsko klatijo naokoli. Tako niti ne presenečajo podatki o opazovanju travniških vrabcev povsem izven njihovega območja poselitve.

Samca travniškega vrabca bomo težko zamenjali s kako drugo vrsto. Po glavi je čokoladno rjav, lica so bela, bela nadočesna proga pa sega pred oko in je še bolj izrazita kot pri italijanskem vrabcu. Črn slinček je obsežen in se ob

bokih nadaljuje v značilno črno progavost. Tudi po hrbtu ima izrazite temne proge. Trtica je rjava, pogosto progasta. Pozimi postanejo samci bolj bledih barv, vendar značilno progavost bokov zadrže tudi v tem času. Pri samicah pa smo spet v težavah, saj so zelo podobne samicam prejšnjih dveh vrabcev.

Pojavlanje v Sloveniji: V Sloveniji je travniški vrabec slučajni gost, čeprav smo v zadnjih letih opazili tudi neuspeli poskus gnezditve (Bizeljsko). Posamezni osebki so bili najdeni še v Apačah, Orehovi vasi in Postojni, prvo najdbo pa smo zabeležili pri Vrhniki. Glede na širjenje vrste po Balkanu lahko pričakujemo, da bo začel travniški vrabec gnezdititi tudi pri nas. Dodatna pozornost zatorej ni odveč.

Poljski vrabec *Passer montanus*

Poljski vrabec je edini od vrabcev, ki se po svoji pogostnosti lahko kosa z domačim vrabcem. Tudi poljskega vrabca je človek uspel raznesti po svetu, sicer manj uspešno, pa vendar ga najdemo tudi v Severni Ameriki in Avstraliji. Bolj kot domačemu vrabcu mu ustreza odprta kulturna krajina, parki in grmišča, vendar pa ga npr. v JV Aziji, kjer domačega vrabca ni, najdemo tudi v povsem mestnih okoljih. Poljski vrabec je večinoma duplarica, ki najraje gnezdi v majhnih drevesnih duplih ali gnezdilnicah, zateče pa se tudi v skalne razpoke in na stavbe.

Poljskega vrabca najlažje ločimo po obarvanosti glave, ki je svetlo rjavo obarvana, na belih licih pa ima črno piko, kar so pravzaprav črno obarvani ušesni krovci. Ima črno grlo, ki se ne razširja v slinček. Zatilje in del vratu obdaja bel komat. Samci so v povprečju malce večji od samic in so podobno obarvani, razlikujejo se le v rahlih barvnih otenkih tako, da je ločevanje zelo težavno, možnosti zamenjave z drugimi vrstami pa ni. Mladi so podobni starim, le da so bolj blede obarvani in manj kontrastni.

Pojavlanje v Sloveniji: Poljski vrabec je v Sloveniji pogosta gnezdilka. Izogiba se hribovitih predelov, sicer pa ga na ravninah najdemo v skoraj vseh tipih kulturne krajine. Pozimi pogosto zaide tudi na krmilnice, sicer pa se rad drži v skupinah, ki se pred različnimi plenilci skrivajo po grmovju.

Zlati vrabec *Passer luteus*

Zlati vrabec je tako pri nas kot v Evropi tujerodna negnezdeča vrsta. Njegov gnezditveni areal obsega podsaharsko Afriko od Mauretanijske do severne Etiopije.

Vrsta je zanimiva za gojitelje ptic, zato lahko tu in tam tudi v Evropi zapazimo katerega od ubežnikov.

Zlati vrabec je nekoliko manjši od domačega vrabca (12 do 13 cm). Samec je po glavi in trebuhu rumen, peruti in hrbet so cimetasto rjavi, kljun je črn. Samica je rumeno rjavkasta in bolj bledih barv kot samec. Ima rumenkasta lica, kljun pa je rožnato obarvan.

Pojavljanje v Sloveniji: V Sloveniji je poznano in objavljeno le eno opazovanje zlatega vrabca in sicer, ko je bil odkrit v jati domačih vrabcev v Idriji. Ptica je gotovo pobegla kakšnemu gojitelju, vendar se je popolnoma vključila v jato domačih vrabcev. Še en dokaz, da opazovanje vrabčjih skupin ni vedno zaman.

Skalni vrabec *Petronia petronia*

Areal skalnega vrabca se od Pirenejskega polotoka in severne Afrike razprostira vse tja do Kitajske. Je gnezdilka suhih skalnatih pokrajin, hribovij, ruševin in melišč, pojavlja pa se tudi v okolici vasi. Pogosto je v skupinah, tudi z domačimi vrabci. Gnezdi v skalnih razpokah, po stavbah, naseli pa se tudi v stare rove čebelarjev *Merops apiaster*. Na prvi pogled skalni vrabec spominja na samico domačega

vrabca, zato ga lahko v množici vrabcev kaj hitro spregledamo, vendar, če smo si ptico dobro ogledali, ne bi smeli imeti težav. Skalni vrabec je večji od domačega vrabca (15-17 cm). Bela nadočesna proga je močno poudarjena z dodatnima črnima progama. Tilnik je sivorjav, grlo pa belo. Na vratu ima značilno rumeno liso, ki vsaj pri mladih ni opazna. Trebuh in boki so beli z rjavimi progami. Posebnost skalnega vrabca so še bele pike na koncih repnih peres, ki pa pri sedečem osebkju niso nujno opazne. Samec in samica sta podobno obarvana.

Pojavljanje v Sloveniji: V zadnjih petdesetih letih je bil skalni vrabec v Sloveniji opazovan le enkrat, in sicer leta 1987 pri Ankaranu. Nam najbližja gnezdišča skalnega vrabca so v Italiji, zato naj bo pozornost v jugozahodni Sloveniji še posebno velika.

Planinski vrabec *Montifringilla nivalis*

Visokogorje je zaradi ekstremnosti okolja za večino vrabcev manj zanimivo, kljub temu pa planinski vrabec poseljuje skoraj izključno le ta prostor. Razširjenost planinskega vrabca je razdrobljena na posamezna gorstva v Aziji in Evropi. V Alpah gnezdijo planinski vrabci med 1900 in

foto: Peter Buchner

Samec planinskega vrabca *Montifringilla nivalis*.

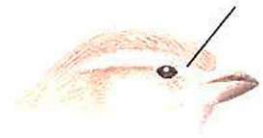
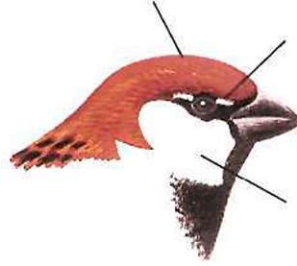
SAMEC

SAMICA

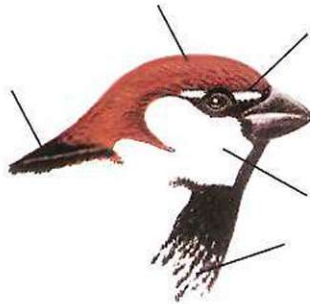
Domači vrabec
Passer domesticus

Italijanski vrabec
Passer X italiae

Travniški vrabec
Passer hispaniolensis

risba: Žarko Vrežec

Pregled naglavnih vzorcev samcev in samic pri domačem *Passer domesticus*, italijanskem *P. X italiae* in travniškem vrabcu *P. hispaniolensis* z označenimi značilnostmi pomembnimi za določanje (opozorilo: znaki pri samicah veljajo le za najbolj tipične osebe in so zaradi velike variabilnosti nezanesljivi za določanje).

2500 m, posamezni pari tudi višje. Čeprav planinski vrabec gnezdi odmaknjeno od človeških naselbin v visokogorju, v skalovju, na snežiščih in meliščih, pa ga ostre zimske razmere v manjših jatah privedejo do planinskih koč in višjeležečih smučarskih središč, zlasti v Italiji, kjer obiskuje tudi krmilnice.

Planinski vrabec je precej drugačen od svojih ostalih vrabčjih sorodnikov pri nas. Sivina na glavi se na zatilju prelije v rjav hrbet. Grlo je črno, pri samicah manj opazno. Imajo trobarvno perut s črnimi, belimi in rjavimi letalnimi peresi. Rep je po sredini črn s širokim belim robom. Kljun je poleti črn, pozimi pa rumen s črno konico, poleg tega je črnina na grlu precej zmanjšana v zimskem obdobju. Mladi so podobni odraslim v zimskem perju le da so bolj rjavkasti, črnina na grlu pa je slabo izražena.

Pojavljanje v Sloveniji: V Sloveniji planinski vrabec po današnjem vedenju gnezdi le v Julijskih Alpah, vendar je

njegovo življenje, razširjenost in številčnost pri nas še slabo poznana. Najviše je bil pri nas opazovan na Kredarici (2515 m), med ornitologi pa kot dobra točka za opazovanje planinskih vrabcev in nekaterih drugih visokogorskih ptic slovi Mangart.

Zahvala: Za dragocene pripombe in predloge na članek se zahvaljujem Petru Grošlju, enemu naših najboljših poznavalcev vrabcev.

PRIPOROČENA LITERATURA:

CLEMENT, P., A. HARRIS in J. DAVIS (1993): *Finches & Sparrows, An Identification Guide*. Christopher Helm, A & C Black, London.
SUMMERS-SMITH, D. (1988): *The Sparrows*. T & A D Poyser, Calton.